

ב־23 במאי 1967 החל מסעה של חטיבת השריון 40 מערבה. רוב יחידות החטיבה עברו ברחובות רבת-עמון הבירה לקול תרועות הקהל; היחידות היו רעננות ובמלוא כוחן, לאחר שזה נלקחו מסדרת אימונים במדבר. יחד עמן נעו במופגן מערבה יחידות תותחנים ושריון אחרות; היה זה חלק מצעדי הכוננות וקידום המלחמה בהם נקט המלך חוסיין בעקבות סגירת מצרי טיראן על-ידי נשיא מצרים. המלחמה נראתה עדיין רחוקה ובלתי-ינתפסת, אך ההתלהבות ליטול חלק בהידוק טבעת החנק על ישראל כבר גאתה, והחלה מצרה ומכתיבה את מהלכיו של המלך הירדני. מרבית-עמון נע טור מובילי הטנקים עד לרגלי גשר דאמיה, שם עצר, ממתין לפרוץ המלחמה.

ב־6 ביוני החל מסעה של חטיבת השריון מזרחה, אל מעבר לירדן — מרוסקת, נטולת עוצמתה ונשקה. תחילה באו טיפין-טיפין — קבוצת פצועים, חייל בודד, משאית נקובת כדורים. הזרם גאה בשעות הלילה ולמחרת. הבודדים הפכו למאות רבות שהגיעו ביחידות ובקבוצות. פה ושם הגיע לירדן בטיפות הדלק האחרונות גם טנק חרוך. לקראת ערב הגיע גם מפקד החטיבה, אלוף-משנה צנום ונמוך, צועד לבדו, בלתי-מוכר. ממוצב פיקוד קדמי בקרבת הגשר צפה אל ההרס המשתפך המלך חוסיין, אדום עיניים, בלתי-מגולח, שותק.

קרבות השריון בשומרון 1967

נקודת מבט ירדנית

אפרים קם

החומר שהתפרסם עד כה על חלקו של הצבא הירדני במלחמת ששת-הימים עולה, כנראה, הן בכמותו והן במהימנותו. על זה שראה אור על חלקם של צבאות ערב האחרים במלחמה. בעיקרו כולל חומר זה חוברות בחדות וקטעי ידיעות שפורסמו על-ידי הצבא הירדני, וכן את זכרונותיהם של מנהיגי ירדן. על-אף ההגזמות הרבות והסילופים המגמתיים שבו, מתקבלת ממנו תמונה ברורה למדי של הצד הירדני באחדים מאזורי המערכה בגדה המערבית. על בסיס חומר זה י תוצג להלן תמונת מהלכיו ופעילותו של השריון הירדני בקרבות צפון השומרון, אשר במרכזם עמדה לחימתה של המעולה בחטיבות הצבא הירדני — חטיבת השריון 40.

¹ להשלמת התמונה, כפי שנראתה מהצד הישראלי, מופנה הקורא למחקרו של סא"ל ריינר, "קרבות השריון בעמק דותן ובזבדידה", "מערכות" קצ"א-קצ"ב — המערך.

המערך הירדני באיזור השומרון

ערב מלחמת ששת-הימים התבסס המערך הירדני בגזרת צפון השומרון על חטיבת חי"ר 25 — אחת מ-7 חטיבות החי"ר שהיו פרוסות דרך קבע לאורך גבולותיה של הגדה המערבית. עקב רגישותה תוגברה הגזרה בשתי פלוגות טנקים — 28 טנקים „פסון מ-47“ — מגדוד הטנקים החזיתי 12.² פרט לשתי פלוגות אלו, ולשתי פלוגות טנקים נוספות שהיו מוצבות בגזרת הרי-חברון, לא הוצבו כוחות שריון ירדניים במערך שממערב לבקעת-הירדן.

בבוקרו של 5 ביוני 1967 נמצאו בבקעת-הירדן, בעתודה כללית של המטכ"ל הירדני, שתי חטיבות שריון. כל אחת מהן כללה כ-90 טנקים „פסון מ-48“ וגדוד חרמ"ש רכוב על נגמ"שים „מ-113“; נספח אליהן גדוד תותחים מתנייעים בני 105 מ"מ. חטיבת השריון 40 — שכללה את גדודי הטנקים מס' 2 ו-4, את גדוד החרמ"ש מס' 1 ואת גדוד התותחים המתנייעים מס' 8 — נמצאה באיזור גשר דאמיה. חטיבת השריון 60 נמצאה במישור שמדרום ליריחו. על עתודה זו נוספה חטיבה ממוכנת עיראקית; חטיבה זו התקדמה אותה שעה בדרך המדברית מעיראק למפרק שבצפון ירדן בכיוון בקעת הירדן, והיתה בראש חיל המשלוח העיראקי.

שליביה הראשונים של המערכה בצפון השומרון

ב-5 ביוני אחר-הצהריים, בשעה 1700 לערך, החלה חטיבתו של סא"ל משה בפריצתה לגבעות ג'נין ולצירים ההרריים, דרך מערכיה של חטיבת החי"ר 25 הירדנית. שתי פלוגות הטנקים מגדוד הטנקים מס' 12, שהיו מוצבות בגזרה זו, היו מפוצלות אותה שעה, ולמעשה פעלו רוב הזמן בנפרד. עוד בשעת הצהריים נעה אחת מפלוגות הטנקים מצומת קבטיה למוצבי הכפר בורקין, ומאוחר יותר הצטרפה אליה מחלקת טנקים נוספת. מכאן, שכאשר הגיע לאיזור הכוח הישראלי, נמצאו 18 טנקים בעמדות הגנה בחורשות שבקרבת הכפר, ואילו שאר הטנקים נשארו מפוצלים במחלקות במבואות העיר ג'נין.

עד שעות הבוקר הוצאו שתי הפלוגות מכלל פעולה. בשעות הערב נפלו מוצבי בורקין, ובקרבת שהתנהל סביבם נפגעו שמונה מהטנקים הירדניים. ארבעה מהטנקים הנותרים חזרו לפלוגתם במשלטי ג'נין, ואילו ששת האחרים נסוגו לצומת קבטיה, שם הושמדו רובם בשעות הלילה המאוחרות. כאן נפל גם מפקד הפלוגה, שעה שיצא בטנק לתהות על קנקנו של כוח בלתי-מוכר שהתקרב למוצב; מששאל לזהות הכוח, נענה בצרור מקלע שהרגו. פלוגת ג'נין שמרה על שלמותה בשעות הלילה, אך בקרבות הבוקר על המשלטים הדרומיים והמערה-ביים של ג'נין הושמדו רוב טנקיה. מהפלוגה שרדו רק שישה טנקים ששלושה מהם נפגעו בראשית נסיגתם, ואילו שלושה ביקשו להימלט בציר עוקף דרך הכפר ג'לקמוס, אך נתקעו והושארו במקום על צוותיהם. בכך סיימו שתי הפלוגות את חלקן בלחימה, לאחר שאיבדו את כל כליהן ואת רוב מפקדיהן: המג"ד והסמג"ד נפצעו בתחילת קרב בורקין, שני מפקדי הפלוגות נהרגו, וכן נהרגו 12 חיילים. במקביל להשמדת

² הפלוגה השלישית נותרה בגדה המזרחית של בקעת הירדן, ולא השתתפה בלחימה.

הטנקים נפלו במשך הלילה מערכיה של חטיבת חי"ר 25, בחל-
קם לאחר לחימה עקשנית; מכאן ואילך מילאה חטיבה זו
תפקיד שולי בלבד בעמידה מול הכוחות הישראליים.

מסעה של חטיבת השריון 40

עד שעות הצהריים של ה-5 ביוני נשארה חטיבת השריון 40
במקומה באיזור גשר דאמיה, תשומת-לבו של הפיקוד העליון
הירדני — בראשו עמד הפריק (לויט' גנרל) המצרי עבד אלמוג' —
עם ריאד, שלא הכיר דיו את תנאי הזירה הירדנית — מוקדה
בשעה זו בעיקר במרחב ירושלים — הר-חברון. מדיעין לקוי
הביא כאן לאחת משגיאותיו החמורות של הפיקוד הירדני
במהלך המלחמה. במטכ"ל הירדני התקבלו בשעות הצהריים
ידיעות על ריכוזי שריון ישראליים באיזור באר-שבע, וכנראה
גם באיזור צפון הפרתחור — ירושלים, אבל לא היו בידי
המטכ"ל כל ידיעות על כוונות מתקפה ישראלית לעבר צפון
השומרון. כתוצאה מכך העריך ריאד, כי צה"ל עומד לתקוף
בשני מאמצים: בציר ירושלים — יריחו, ובציר באר-שבע —
חברון — צפון ים-המלח. גזרת צפון השומרון לא העסיקה
בשלב זה את הפיקוד הירדני, וברור כי הפריצה הישראלית
לכיוון ג'נין לא נצפתה, אלא סמוך לתחילתה.

הערכה מוטעית זו הביאה את ריאד להחלטתו הראשונה בדבר
הזזת עתודותיו — החלטה ששימשה נושא לויכוחים בין מפקדי
הצבא הירדני ולביקורת על המפקד המצרי משך חודשים לאחר
המלחמה. ב-1230 נצטוותה חטיבת השריון 60 לנוע מאיזור
יריחו לכיוון חברון — לטענת חוסיין כדי לפרוץ לכיוון באר-
שבע ולסייע למצרים החודרים, לדבריהם, לנגב³ — אך ככל הנראה
כדי לבלום פריצה ישראלית צפויה בציר באר-שבע — חברון.
בו בזמן נצטוותה חטיבת השריון 40 לנוע מגשר דאמיה
ולתפוס את מקומה של חטיבה 60 באיזור יריחו, כדי לבלום
מתקפה ישראלית אפשרית מכיוון ירושלים. את מקומה של
חטיבה 40 בגשר דאמיה אמורה היתה לתפוס החטיבה הממוכנת
העיראקית, שעתה הגיעה לאיזור מפרק. תוך שעה נעה חטיבה
40 דרומה לאורך הגדה המזרחית של הירדן, התפרסה בין הכפר
כראמה ליריחו, והתכוונה להמשיך ולנוע בלילה מערבה, לכיוון
מעלה-האדומים. תוך כדי תנועה הותקפה החטיבה מהאוויר;
בתקיפה זו נפל הראשון מבין אנשיה.

תנועתה העקרה של החטיבה ליריחו התבררה מאוחר יותר
כהרת-אסון. רק בשעות הערב תפס, כנראה, הפיקוד הירדני את
משמעותה החמורה של הפריצה הישראלית בצפון השומרון,
ומיהר להזעיק את חטיבת השריון 40 לכיוון ג'נין, ואת חטיבת
השריון 60 חזרה לציר יריחו — ירושלים. עקב קשיי תקשורת
קיבלה חטיבה 40 את המשימה לצאת להתקפת-נגד באיזור
ג'נין רק בשעה 2030; שעה לאחר מכן החלה לנוע חזרה דרך
גשר דאמיה בואכה שכם. בראש החטיבה נע גדוד החרמ"ש

³ לדברי חוסיין היתה חטיבה 40 מיועדת אמנם לבלום הבקעה
ישראלית אפשרית מכיוון ג'נין. אולם בצהרי 5 ביוני האמין כי
המצרים אכן פורצים לנגב, וכי יקבל סיוע אוירי ממדינות ערב;
לפיכך החליט לשלוח את חטיבה 60 לכיוון באר-שבע. טענתו זו של
חוסיין אינה נקיה ממגמתיות ומכל מקום אינה עולה בקנה אחד עם
הסברו של ריאד.

במהירות רבה יחסית, ואילו גדודי הטנקים פיגרו מעט, בין
השאר בשל כך שתנועתם הסתבכה בתנועת הכוחות העי-
ראקיים, שכבר החלו להגיע לגשר דאמיה. למפקדת החטיבה
היה מושג כללי על הנעשה בגזרת ג'נין, מאחר שבהתקבל
הפקודה לנוע צפונה דהר המח"ט לבדו ברכבו לגזרת הלחימה
המיועדת, וקיבל ממח"ט חי"ר 25 מידע על מצב הכוחות בה.
תנועת החטיבה נמשכה כל שעות הלילה, בהגיעה לצומת
שבקרבת הכפר טולחה התפצלה החטיבה לשני כוחות, של-
מעשה נשארו נפרדים זה מזה משך כל הלחימה:

א. מפקדת החטיבה, גדוד הטנקים מס' 4, רוב גדוד חרמ"ש מס' 1,
ושתי סוללות תותחים מתנייעים נעו בציר הימני, ציר טובאס,
לכיוון צומת קבטיה. בדרכו פגש כוח זה במפקדת חטיבת חי"ר
25 בקרבת הכפר זבבידה, אך ברור כי בשעה זו כבר היתה
החטיבה במצב של התפוררות ונסיגה. בהמשך דרכו התחלק
כוח זה לשני צוותי קרב:

1. שתי פלוגות טנקים ופלוגת חרמ"ש המשיכו והגיעו עד
צומת קבטיה.
2. שתי פלוגות חרמ"ש ופלוגת הטנקים השלישית הושארו
באיזור הכפר זבבידה, כדי לבלום פריצה ישראלית אפשרית
מכיוון הגלבוש דרך הכפר תלפית. מצפון לזבבידה הוצבו שתי
סוללות תותחים מתנייעים.

ב. גדוד הטנקים מס' 2 ועמו פלוגת חרמ"ש וסוללת תותחים
מתנייעים נעו בציר השמאלי, דרך שכם — דיר שרף לצומת
עַרְבָה.

לאחר מסע רצוף כמעט, בן 17 שעות, לאורך 100—120 ק"מ,
הגיעו שני מאמצי החטיבה לצמתים המיועדים ב-6 ביוני עם
בוקר. משך כל מסעה לא איבדה החטיבה אף טנק אחד, ולא
היו לה הרוגים נוספים.

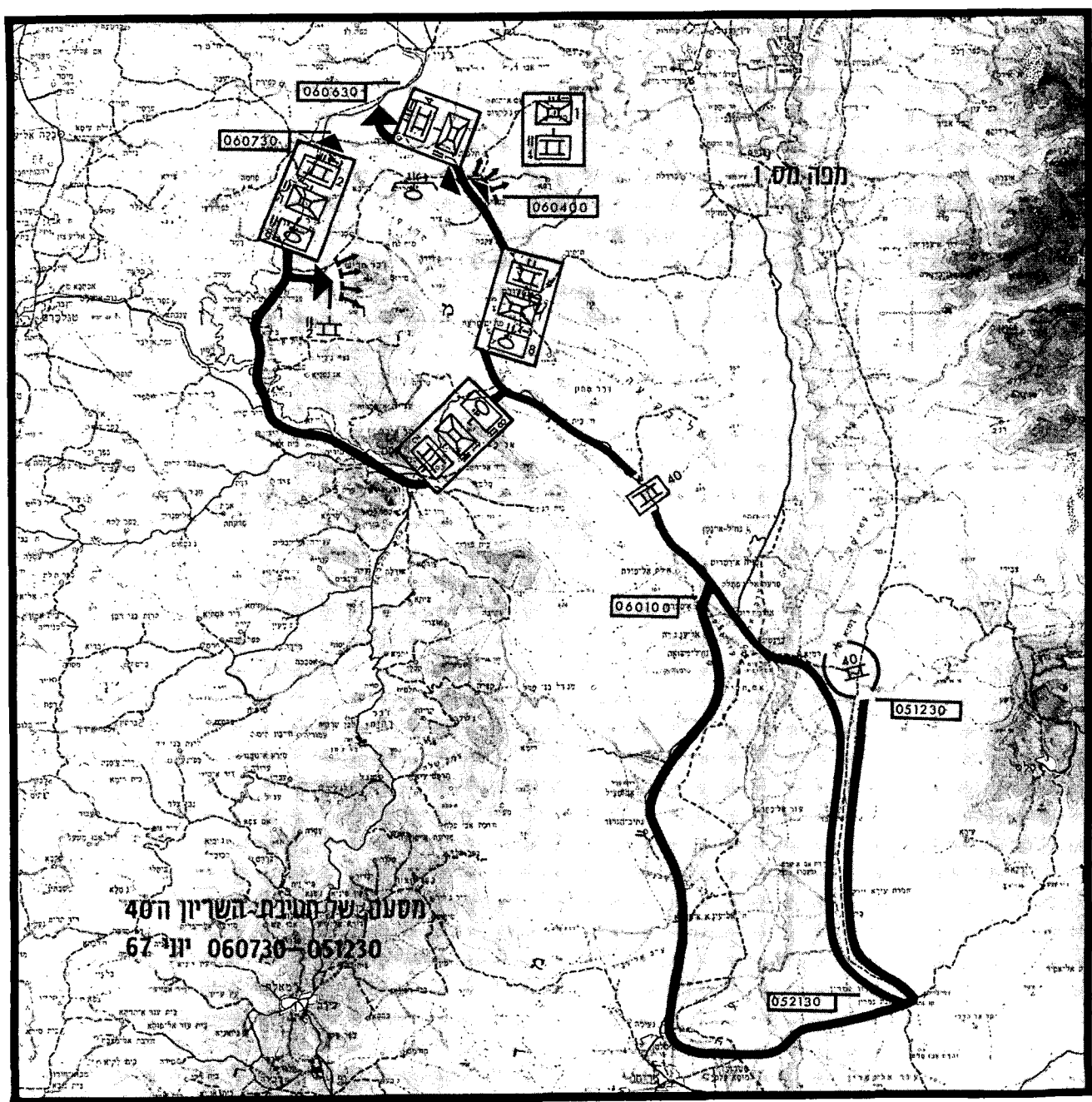
לחימתו של גדוד הטנקים מס' 4 בצומת קבטיה

צוות הקרב של גדוד טנקים מס' 4, שכלל שתי פלוגות טנקים
ופלוגת חרמ"ש, הגיע לאיזור הכפר קבטיה ב-0450. בצומת
שמצפון לכפר הושמדו אותה שעה שלושת הטנקים האחרונים
ששרדו מגדוד הטנקים החזיתי 12. הכוח הירדני המשיך עד
לצומת ופרס ב-0545 את שתי פלוגות הטנקים להתקפה חזיתית.
תוך קרב אש הדף את כוח החסימה מהצומת והשתלט עליה,
כשהוא תופס עמדות אש שולטות מסביב לצומת. במגע ראשון
זה של החטיבה עם הכוח הישראלי איבדה היא 4 טנקים
באיזור הצומת.

על אף שבשעה 0715 לערך שלט גדוד הטנקים מס' 4 בצומת
קבטיה, ולמרות שהצליח לשבש את היערכות הכוח הישראלי
מולו, הרי נבלמה התקפתו, ולא התקדמה התקדמות של ממש
אל מעבר לצומת. המח"ט הירדני תולה את בלימת ההתקפה
הירדנית בשתי סיבות:

א. מסעה הארוך של החטיבה החל נותן אותותיו בלחימתה, עקב
כך שאזל דלק הטנקים ותתמושתם. לכן נאלץ מג"ד הטנ-
קים בשעה 0800 לערך, מייד לאחר ההשתלטות על הצומת,
לשלוח את הטנקים אחד-אחד לאחור לתדלוק ולהצטיידות.

53x9
2477

האספקה עדיין לא היה חמור, הערכת פיקודה היתה כי החטיבה שולטת במצב. אולם מכאן ואילך הלך מצב החטיבה החמיר, בעיקר עקב מצב כוחותיה בציר קבטיה. בין 0715 ל-0900 הצליח גדוד טנקים מס' 4 לפגוע קשה בפלוגת טנקים ישראליים באיזור הצומת, אולם נפגע על-ידי פלוגת טנקים שניה, ואיבד 10 טנקים נוספים. בסך הכל איבד, איפוא, הגדוד הירדני פלוגת טנקים שלמה; כן הסתבר למג"ד כי מספר הנפגעים הולך וגדל וכי גובר המחסור בדלק ובתחמושת. לנוכח מצב זה אירגן המג"ד את כוחו הנותר בצומת בפלוגת טנקים ופלוגת חרמ"ש, הסיג את הטנקים מהשטח הפתוח לפרדסים שבקרבת הצומת. לאחר שבשעה 1030 לערך נדחתה בקשתו של המ"ט לסיוע אוירי,

ב. הכוח הישראלי מנגד. אף שהירדנים מייחסים, באורח מגמתי, את עיקר אבידותיהם לתקיפות אויריות (שלא היו ולא נבראו), משתמע מתיאורם חלקם החשוב של הטנקים הישראליים וההפגזה הארטילרית בבלימת ההתקפה, שכן אלה הסבו לירדנים אבידות ניכרות. שעות הבוקר המוקדמות של 6 ביוני היו שעות השיא של החטיבה הירדנית. גדוד הטנקים מס' 4 שלט על צומת קבטיה ועל דרך שכם-גינין. גדוד הטנקים מס' 2 שלט אותה שעה בצומת ערבה ותל דותן. צוות הקרב של גדוד חרמ"ש מס' 1 שלט באיזור כופיר-זבדידה, עדיין בלתי-מוטרד, כשהוא מחפה על אגפה הימני של החטיבה לכיוון תלפית. עד לשלב זה איבדה החטיבה טנקים יחידים בלבד בשני הצמתים; מצב

בטענה שהדבר אינו אפשרי, שונו משימות החטיבה ממתקפה למגננה בצמתים.

מצבו של הכוח בציר קבטיה הוחמר ביותר עם הופעת חטיבת שריון ישראלית שניה, חטיבתו של אל"מ אורי; חטיבה זו הופיעה מכיוון רכס תלפית בשעות הבוקר של 6 ביוני. כנזכר, צפה המח"ט הירדני אפשרות זו, והשאיר באיזור כופיר—זבבידה צוות קרב, שמנה שתי פלוגות חרמ"ש, פלוגת טנקים ותותחים מתנייעים אחדים לבליימת פריצה מכיוון תלפית. תנועת החטיבה הישראלית הובחנה על-ידי הירדנים, לטענתם, משחצתה החטיבה את הגבול, ולמח"ט הירדני הובהרה מיד סכנת ניתוק כוחותיו מעורפם. אף כי פלוגת הטנקים התותחים המתנייעים בזבבידה הצליחו לעכב את התקדמות הכוח הישראלי עד לאחר חשיכה, הלכו אבודותיהן ורבו, וסכנת הניתוק השפיעה מכאן ואילך במידה מכרעת על שיקולי המח"ט ועל מהלכיו.

לחימתו של גדוד הטנקים מס' 2 בצומת ערְבָה

גדוד הטנקים מס' 2, ועמו פלוגת חרמ"ש וסוללת תותחים מתנייעים, התפצל מהגוף העיקרי של החטיבה מחשש התפזרות אויריות, ונע בליל 5-6 ביוני דרך שכם—דיר-שרף לכיוון צומת ערְבָה. לאחר שהיה לתדלוק הגיע הגדוד לאיזור הצומת ב-0600—0700 לערך, מבלי שאיבד אף טנק אחד בדרכו. משהגיע, השתלט מיד על הצומת ותפס עמדות סביבו במשימת מות הגנה — פלוגת טנקים אחת ליד הצומת, ואילו פלוגה שניה בתל-דוֹתן וסביבתה. פלוגת הטנקים השלישית הושארה בעתודה בצומת צאנור, כ-8 קילומטרים דרומה לצומת ערְבָה; משימתה היתה לבלום התקפה ישראלית מכיוון עמק צאנור או מכיוון ערְבָה לעבר ציר קבטיה, ולמעשה לא נטלה כל חלק בלחימה ב-6 ביוני. פלוגת החרמ"ש פוצלה בין פלוגות הטנקים. הגדוד נשאר בעמדותיו אלו עד לשעות הצהריים, כשהוא מנהל — בדומה לגדוד טנקים מס' 4 בצומת קבטיה — חילופי אש מרחוק עם הכוח הישראלי מנגד, ובהם איבד 4 טנקים (התיאורים הירדניים אינם מתייחסים מפורשות לתקיפת הבסיס המוצק של החטיבה הישראלית ממערב לבורקין על-ידי כוח מגדוד טנקים מס' 2). המג"ד הירדני נזהר מלקדם את הטנקים שלו לשטח פתוח, מחשש להיפגעותם בתקיפות אויריות. העדיף להמתין בעמדותיו השולטות על עמק דוֹתן, לצפות על הכוח הישראלי, ולפגוע בניסיונות תנועתו.

שעת הכושר של הכוח הירדני הגיעה ב-1330 לערך, כאשר איכן מפקד פלוגת הטנקים שבתל-דוֹתן כוח ישראלי שנע מצפון לעבר פלוגתו. המפקד הירדני שיער שהוא נתון בהתקפה ישראלית. למעשה היה זה כוח הנדסה ישראלי, שנע לחלץ כוח אחר שנשאר מבעוד לילה בקרבת צומת קבטיה, והיה נתון עתה לאש עזה. הטנקים הירדניים נצרו, בהוראת המג"ד, את אשם עד להתקרבות כוח החילוץ, ומשוה נכנס לשדה-האש, התקדמו הטנקים משטחים-מתים מעבר לרכסי תל-דוֹתן, פתחו באש על הכוח הישראלי והסבו לו אבדות. משהצטרפו לקרב החילוץ גם יחידת הסיור ופלוגת הטנקים של החטיבה הישראלית, נעו ופתחו באש גם כמה מטנקי הפלוגה שהיתה בצומת ערְבָה. אש הטנקים הירדניים נמשכה עד שחולץ הכוח הישראלי ונסוג.

אך לא נעשה ניסיון מצדם לנצל את ההצלחה מעבר לכך, הם שבו למקומם.

בשעות אחר-הצהריים המוקדמות של 6 ביוני היה מצבה של חטיבת השריון 40 כדלקמן:

● מצוות הקרב של גדוד טנקים מס' 4 בצומת קבטיה נותרה פלוגת טנקים אחת ומספר נגמ"שים, ומצבם הלך החמיר.

● צוות הקרב של גדוד החרמ"ש בכופיר—וזבבידה הצליח עדיין לבלום את התקדמות חטיבתו של אל"מ אורי, אך אבידותיו רבו ומצב אספקתו היה קשה.

● גדוד טנקים מס' 2 בצומת ערְבָה—תל-דוֹתן היה במצב טוב, ואבידותיו — קלות יחסית.

● מפקדת החטיבה נמצאה ממערב לזבבידה, כשהמפקדה העורפית — בכפר טובאס, והדרג המנהלתי — באיזור טמון—הנביעה.

בשלב זה עדיין היתה החטיבה גוף לוחם. המפקדים שלטו ביחידותיהם, מספר ההרוגים היה עד כה קטן יחסית, וההצטיינות נמשכה על-אף הקשיים וההפגזות. הקרב היה גיח בעיקרו, וכלל דר-קרב של הפגזות טנקים וארטילריה מרחוק; הירדנים איבדו אמנם כל כוונה לעבור למתקפה, אך בלמו עדיין את כוחות צה"ל. אולם מכאן ואילך החלו להכריע את הכף האבידות בטנקים, המחסור בתחמושת ובדלק, המספר הרב של הפצועים — במיוחד בקרב גדוד טנקים מס' 4. בשעות הצהריים הגיע, איפוא, המח"ט הירדני למסקנה, כי אינו יכול להחזיק עוד בצומת קבטיה עקב אבידותיו, מה גם שעל הכוח בצומת איימה סכנת ניתוק מצד הכוח הישראלי שנמצא על רכס תלפית. המוצא היחידי שנראה למפקדת החטיבה היה להסיג את כוחותיה למחסום עקבה ולהיערך להגנה סביבו, בניסיון למנוע מהכוחות הישראליים מלהבקיע לעומק.

מצבה החמור של חטיבה 40, והחלטתה על נסיגתה, השתלבו במצב הכללי של יחידות הצבא הירדני בגדה המערבית. כבר משעות הבוקר של 6 ביוני החל המטכ"ל הירדני, בהמרצתו של המפקד המצרי ריאד, שוקל את אפשרות הנסיגה מהגדה המערבית, לנוכח הסתמנות התמוטטותו של המערך הירדני בצפון-הפרוודור, בירושלים ובצפון-השומרון, והחשש מירידת כוחות צה"ל לבקעת הירדן וניתוק כל הכוחות שבגדה. בצהרי היום פנה חוסיין לנאצר, ובתארו את מצבם החמור של כוחותיו הבהיר לו, כי אם לא ניתן יהיה להביא במשך היום להפסקת-אש בלחץ המעצמות, תהיה הברירה רק בין שתי האפשרויות הקשות: נסיגה מהגדה המערבית בלילה, או ניתוק מלא של הצבא הירדני בגדה, אם יישאר בה יום נוסף. על רקע התלבטויות אלו נתן ריאד למח"ט 40 אישור עקרוני לנסיגת חטיבתו ושרידי חטיבת חי"ר 25 למחסום עקבה, ויפה את כוחו לפעול לפי שיקול דעתו.

ב-1530 לערך ניתנה ההוראה לכל יחידות החטיבה שבציר קבטיה לסגת למחסום עקבה; אך עקב ההפגזות והקרשי לנתק מגע החלה נסיגת הכוחות רק לקראת חשיכה. ב-2000, שעה שהכוחות נמצאו בנסיגה, כינס מח"ט 40 קבוצת פקודות

ובה 100 פגזי טנקים, במישור קטן ליד טמון, ואלה חולקו בין הטנקים. עם גמר ההצטיידות, ב-0800, החלה התקפה אירית על הטנקים ואחד מהם נפגע. 7 הטנקים הנותרים התרחקו בפריסה מהמישור לכיוון דרום-מזרח, ונשארו בשטח עד 1700. עם חשיכה ירד הכוח לדרך הראשית לכיוון גשר דאמיה, ותוך מחצית השעה הגיע לצומת מחרוק. ב-2100 חצתה קבוצת הטנקים את הירדן ותיגברה את ההגנה על הגזרה שמאחורי הגשר.

צוות הקרב של גדוד חרמ"ש מס' 1, שלחם באיזור כופיר—זבדיה, קיבל את הוראת הנסיגה למחסום עקבה במקביל, בשעה 1530. נסיגת הצוות החלה זמן קצר לאחר מכן בחיפוי פלוגת הטנקים וסוללת התותחים המתנייעים. ב-1930 התארגן הכוח מחדש, ולמג"ד הסתבר כי נותרו לו 7 טנקים, חלקם פגועים, ו-16 נגמ"שים בלבד. לגדוד היו עד אז 19 הרוגים ולמעלה מ-50 פצועים. בשעות הלילה המוקדמות התארגן הכוח להגנה על מחסום עקבה, בניסיון למנוע את פריצת צה"ל לכיוון שכם וגשר דאמיה. סיכויו להצליח בכך היו קלושים מלכתחילה עקב מיעוט הכלים הכשירים לרשותו ובשל המחסור החמור בדלק ובתחמושת, מה גם שהסתבר כי 8 הטנקים ששרדו בצומת קבטיה אינם מגיעים. ואמנם, משהחלה התקפת צה"ל ב-0100 לעבר מחסום עקבה, התפורר הכוח הירדני ולא גילה התנגדות ממשית. ב-0330 הורה המג"ד לשרידי כוחו לסגת דרומה ולתפוס עמדות הגנה סביב הכפר טובאס. מייד לאחר מכן ריכו המג"ד את שארית כוחו במבואות טובאס; הסתבר לו כי נותרו לרשותו 2 טנקים, 7 נגמ"שים ו-4 שרידי ניות. כוונת המג"ד היתה לנסות להעביר את יתרת כוחו לאיזור הבוקיעה לשם התארגנות ותפיסת עמדות הגנה בסביבה, אולם הידיעות על הימצאותם של כוחות צה"ל ביריחו, ועובדת הכוח הדולק בעקבותיו, הבהירו את חוסר הסיכוי שבניסיון זה. הכלים ננטשו, איפוא, בשטח, ואנשיהם עברו את הירדן ברגל.

השמדת גדוד טנקים מס' 2

משך כל יום 6 ביוני היה מצבו של גדוד טנקים מס' 2, שנמצא בצומת ערבה—תל-דותן, טוב יחסית, שכן פלוגותיו שלטו בצומת ומצפון לו, ואיבדו 4 טנקים בלבד. אולם מצב הכוחות בציר קבטיה, והחשש כי צה"ל יבקיע דרכם וינתק את הגדוד, הכריעו את הכף גם לגביו. במקביל להוראת הנסיגה לכוחות בציר קבטיה, הורה, איפוא, מח"ט 40 למג"ד טנקים מס' 2 — למרות התנגדותו של האחרון — לסגת דרומה לאחר אור אחרון. בשעה 2000 לערך נסוג הגדוד, ובמשך הלילה תפס עמדות הגנה על הגבעות שמסביב לכפר סילת-אד-דהר — שתי פלוגות טנקים לפני הכפר, ופלוגת מאחוריו. עם שחר 7 ביוני זיהתה הפלוגה הצפונית — אותה פלוגה שעד לנסיגתה היתה מוצבת בצומת צאנור ולא נכנסה עד כה לקרב — תנועת כוח-שריון ישראלי מצומת ערבה, ותוך חילופי אש עיכבה באופן זמני את התקדמותו.

אולם פריצת עמדות ההגנה האחרונות במחסום עקבה המחישה למח"ט 40 את סכנת ניתוקו של גדוד טנקים מס' 2, ואת הצורך לנהל מירוח נגד הזמן. ב-0700 נצטווה מג"ד 2 לסגת בדחיפות דרומה, לתפוס את צומת טול-כרם—שכם ולהגן עליו; לאחר מכן היה עליו לסגת ולתפוס עמדות הגנה

בהשתתפות הכוחות שלחמו בציר קבטיה. התחזור לו כי מצב כוחותיו קשה מאוד, לאחר שאיבדו את רוב כליהם, ושעה שקשיי התנועה בשטח גברו עקב ההפגזות הכבדות. היחידות שיוועו לדלק ולתחמושת, אך אלה לא היו בנמצא. קצין המנהלה של החטיבה, שנשלח לגדה המזרחית להביא אספקה, הצליח לגייס ולהעביר לגדה המערבית 7 משאיות דלק ותחמושת — אך אלה הושמדו בהפצצה אירית. על החטיבה העיק מספר הפצועים הגדול, שהגיע בשעה זו ליותר מ-250.

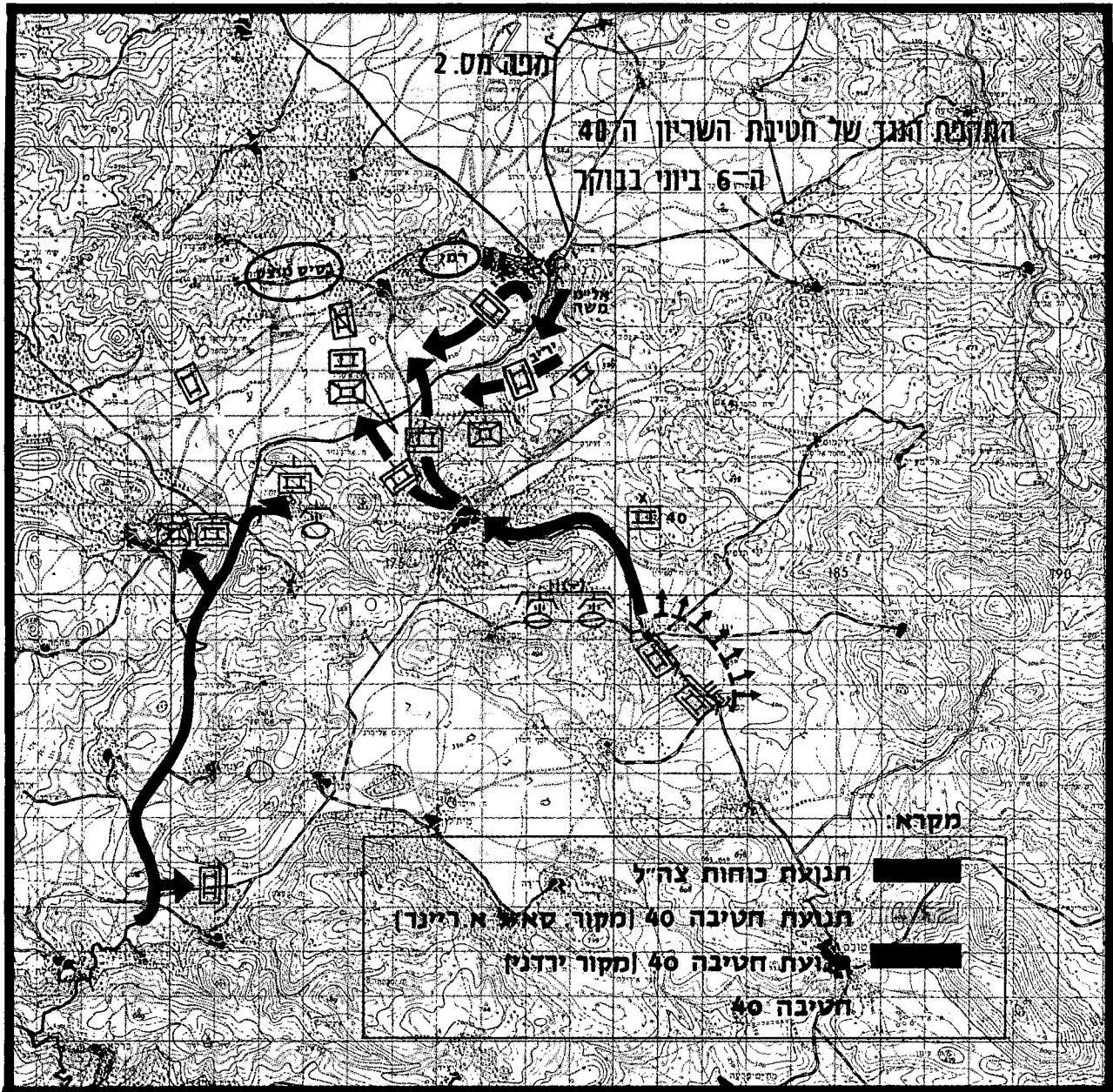
במצב דומה של התפוררות ונסיגה נמצאו רוב היחידות בגדה המערבית. בשעות הערב והלילה התנהל במטכ"ל הירדני ויכוח חריף בין חוסיין לריאד. על-אף שקיבל קודם לכן את טענותיו של המפקד המצרי בדבר המצב הצבאי והצורך בנסיגה מהגדה, לא היה חוסיין שלם עם החלטת הנסיגה. בשעות הערב הלילה, משהסתמנה החלטת מועצת הביטחון להפסקת-אש, תלה חוסיין תקוות באפשרות לעצור את כוחות צה"ל בתוקף הכרות הפסקת-האש — כנראה בניגוד לדעתו של ריאד, שצייד בהמשך הנסיגה. מתוך התחבטויות וויכוחים אלה שונו פעמיים ההוראות לכוחות הנסוגים — מנסיגה לעצירה במקום — לנסיגה — ושוב להישארות בעמדות; שינוי ההוראות מלמד על מידת התקוות שתלו הירדנים בהחזקה בשארית הגדה באמצעות לחץ מדיני על ישראל. אולם ההוראות הסותרות לא השפיעו בפועל הרבה על מצב הכוחות הנסוגים בשטח — פרט ליחידות הר-חברון — שכן הגורם המכריע היה יכולת העמידה של הכוחות הירדניים מול לחץ כוחות צה"ל.

נסיגת הכוחות בציר קבטיה

בעת מתן הוראת הנסיגה, בשעה 1530, היה גדוד טנקים מס' 4 במצב חמור. 14 הטנקים ושרידי פלוגת החרמ"ש שנותרו בצומת קבטיה החלו לסגת דרומה; אולם משהתקרבו לכפר זבדיה נפגעו שני טנקים נוספים, ולכל אחד מהטנקים הכשירים נותרו 5–6 פגזים ומעט תחמושת מקלעים, שאף היא הלכה ואזלה. זמן קצר לאחר מכן נפגעו 4 טנקים ו-6 נגמ"שים נוספים מצוות זה, ולקראת השעה 2000 נותרו בו 8 טנקים ונגמ"ש אחד בלבד.

בקבוצת הפקודות החטיבתית, שנערכה בשעה זו, הורה המח"ט ל-8 הטנקים הנותרים להצטרף לשרידי הכוח שהגן על כופיר, ולאחר הצטיידות לסגת ולהתארגן יחד להגנה על מחסום עקבה. נסיגתה של קבוצת הטנקים היתה אטית וקשה, ומשהגיעה לאיזור כופיר נראה שלא מצאה במקום את שרידי צוות הקרב של גדוד החרמ"ש, שנסוג כבר למחסום עקבה. עקב השתהות נסיגתה, בשל העובדה שהתחמושת אזלה ולנוכח פתיחתם של כוחות ישראליים בהתקפה לכיוון מחסום עקבה, לא הצטרפה קבוצת הטנקים לכוח שבמחסום; המג"ד הורה לכוחו הקטן להמשיך לסגת, כנראה במסלול עוקף, דרך הכפר טובאס בקו ישר דרומה.

החלטה זו מילטה את הקבוצה. נסיגתה נמשכה רוב השעות של ליל 6–7 ביוני, ולקראת בוקר ריכו המג"ד את כוחו ליד הכפר טמון; כאן מצא כי כל 8 הטנקים הגיעו למקום הכינוס בפגיעות קלות בלבד, אך מלאי הדלק שלהם אול כמעט לחלוטין. למזלו מצא הכוח עם שחר מכלית דלק ומשאית

הגדוד להמשיך בניסגותו מעבר לשכם ולחצות את הירדן, מחשש לכיתור.

לאחר התארגנות קצרה המשיך הגדוד בניסגותו לעבר שכם, בהשאירו פלוגת טנקים מאחור להשהיה. אולם משהגיעה פלוגת החוד למבואות המערביים של שכם נתקלה במפתיע בכוח טנקים ישראלי, ובמגע הראשון איבדה 5 טנקים, ולמעשה יצאה מכלל פעולה. שאר הכוח המשיך בתנועתו, אך הותקף מהאויב בגיא הזיתים שממערב לשכם, והחל מתפורר אף הוא. למפקד הכוח הסתבר עתה כי הוא לחוץ בין כוחות צה"ל, הן מכיוון שכם והן מכיוון דיר שרף; ממעל תקף חיל-האוויר חשמיד את כליו, בעוד הדלק והתחמושת הולכים ואוזלים. במצב זה העביר מפקד הכוח הוראה בין אנשיו לנטוש את הטנקים ולפוצצם, לסגת אל הגבעות הסמוכות ולהתכנס במקום

במבואות המערביים של שכם ולמנוע מכוחות צה"ל להיכנס לשכם. אותה שעה לא ידע המג"ד מה מצב שאר כוחות החטיבה; הידיעה האחרונה שהגיעה לידי ציינה כי גדוד טנקים מס' 4 וגדוד החרמ"ש נלחמים במחסום עקבה; ואולם הוא לא ידע כי למעשה כבר כבשו כוחות צה"ל את טובאס, והם מתקדמים לעבר שכם.

עם קבלת ההוראה נסוגו שתי פלוגות טנקים ותפסו עמדות הגנה בצומת דיר שרף. הפלוגה השלישית נשארה מאחור, כדי להעסיק את כוחות צה"ל בסילת-אד-דגר ולהסתיר את דבר הנסיגה; לאחר מכן נסוגה בבת-אחת במפתח בין העצים, כדי לחמוק מתקיפות אוויריות. עד 0930 לערך, נמצא כל הגדוד באזור דיר שרף. תוך קרב ההשהיה הנסיגה איבד הגדוד 6 טנקים, נוסף ל-4 הטנקים שאיבד ביום הקודם. כאן הצטחה

ג. רמת האחזקה הגבוהה של הכלים: במשך המסע ליריחו וחזרה אל עמק דותן לא השאירה החטיבה בדרך אף טנק אחד; לדברי מפקדה התקלקל, מסיבות טכניות, טנק אחד בלבד במהלך כל הקרבות.

לפי הערכת הירדנים הביאו 3 גורמים עיקריים לבלימתה של החטיבה ולהתפוררותה:

א. השליטה האוירית של ישראל. אין ספק כי חשיבות גורם זה מוגזמת בתיאורים הירדניים הרבה מעבר לממדיו במציאות. מתוך מגמה ברורה להבליט את יכולתו של השריון הירדני ולהציגו כשוה לשריון הישראלי. כך, למשל, ממעיטים הירדנים בתוצאות פעולתו של השריון הישראלי; הם מציגים אותו כאילו הובס ברוב קרבות השריון-בשריון, ומייחסים כמעט את כל האבדות בטנקים ירדניים לתקיפות אוויריות, כולל מקרים בהם לא פעל חיל-האוויר כלל בניזורה.

ב. המחסור החמור בדלק ובתחמושת, הן עקב מסעה העָקָר של החטיבה ליריחו, והן עקב שיבושי האספקה בשל התקיפות האויריות.

ג. המספר הרב של האבדות, בכלים ובאנשים.

אולם מבין השיטין של התאורים מתגלות נקודות תורפה אחדות בהפעלת החטיבה הירדנית:

א. מעת כניסתה של החטיבה לקרב, בבוקרו של 6 ביוני, פעלה היא למעשה בשלושה צוותי קרב גדודיים נפרדים, כמעט ללא קשר ביניהם. לא ניכרו נסיונות תיאום מצד מפקדת החטיבה; למעשה נשארו הכוחות בהרכביהם המקוריים, כפי שצוותו בליל 5-6 ביוני, עד לסוף הלחימה, ללא העברת כוחות פנימית. בשל היצמדות זו למבנה הנזכר, לא הותירה מפקדת החטיבה בידיה כל עתודה למעשה.

ב. שלא כגדוד טנקים מס' 4, היה מצבו של גדוד טנקים מס' 2 בצומת עֶרְבָה טוב יחסית. אף-על-פי-כן לא גילה מפקדו תוקפנות רבה, מחוץ לפשיטה מוגבלת אחת, ולקרב החלוץ בעמק דותן, שלמעשה הזדמן לידו שלא ביוזמתו. מפקדי הגדוד עצמם מציינים את עובדת הימנעותו של המג"ד מלקדם את הטנקים למישור, מחשש חשיפתם לתקיפות אוויריות.

ג. לתוצאות הקרב תרם כשלונו של המודיעין הירדני, שבי-טויו הבולט ביותר היה חוסר ההצלחה לאכן את תנועתה של החטיבה שבפיקודו של סא"ל משה ב-5 ביוני אחרי-הצהריים; הירדנים גילו את החטיבה רק סמוך למעבר הגבול. באופן כללי מתקבל הרושם, כי המודיעין היחידי שהיה בידי החטיבה התבסס על דיווחי הכוחות בשטח, שמטבעם היו מוגבלים, ולעתים מעוותים.

ד. מערכת התקשורת היתה לקויה, ונותקה לעתים במהלך הקרבות. בין השאר גרמו שיבושים אלה לאיחור בתנועת

ריכוז במרחק קילומטרים אחדים ממזרח לאיזור הקרב, ולסגת ברגל אל מעבר לירדן.

בכך הסתיימה בשעות הצהריים של 7 ביוני לחימתו של גדוד טנקים מס' 2, כשמכל כליו הגיע לגדה המזרחית. בדרך לא-דרך, טנק אחד בלבד. בקרב במבואות שכם נהרג גם מפקד הגדוד, סא"ל צאלח שויער — הבכיר בקצינים הירדנים שנפלו במלחמת ששת-הימים. שלושת מפקדי פלוגות הטנקים נותרו בחיים, אך רק אחד מהם הגיע בו ביום לגדה המזרחית. מפקד פלוגת תל-דותן נפל בשבי צה"ל, והוחזר לירדן במסגרת חילופי השבויים לאחר המלחמה. מפקד הפלוגה העורפית נפצע קשה, הובל בידי אנשיו לבית-חולים בשכם, ונמלט כמה ימים לאחר מכן אל מעבר לירדן בעזרת אנשי בית-החולים.

הפיקוד על החטיבה התפורר אף הוא. עוד טרם נסיגת גדוד החרמ"ש מאיזור כופיר, בשעות אחרי-הצהריים של 6 ביוני, נסוגה מפקדת החטיבה מאיזור זבדיה אל כפר טובאס. בשעות הלילה, עם פריצת צה"ל דרך מחסום עקבה, נפגעה מכוניתו של המח"ט מהאויר, והוא איבד כל קשר עם יחידותיו; הוא נסוג לבדו ברגל, חצה את הירדן, והגיע למוצב פיקוד קדמי, שם מצא את המלך חוסיין ממתין, דואג לידיעות על תוצאות הקרב.

סיכום והערכה⁴

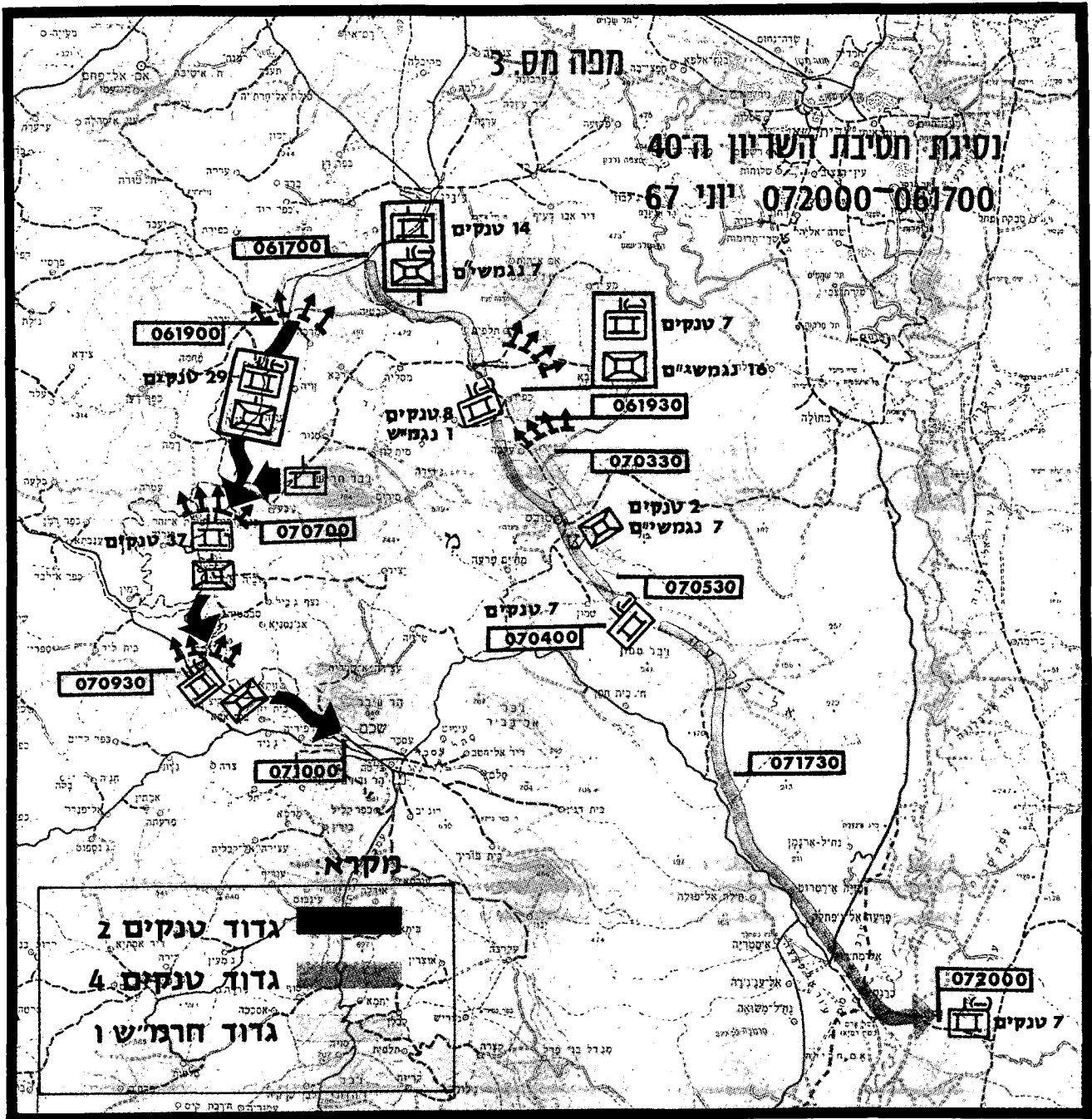
בצהרי 7 ביוני התרכזו שרידי חטיבת השריון 40 בגבעות סאלט שבגדה המזרחית. אבידותיה היו כבודות: 6 קצינים ו-73 חוגרים נהרגו, ולמעלה מ-320 מאנשיה נפצעו. 8 טנקים בלבד חצו את הירדן. שאר הטנקים, הנגמ"שים והתותחים הממתייעים נשארו באזורי הקרבות ולאורך מסלולי נסיגתה של החטיבה. לימים עתידה היתה החטיבה לקום מחדש, ואף להחזיר לעצמה חלק מתהילתה בעמדה בראש המערכה להדיפת הפלישה הסורית לירדן בספטמבר 1970.

בשנתיים שלאחר המלחמה דשו מפקדים ירדניים, וכן הגנרל ריאד, המצרי, בפרשת לחימתה של החטיבה. ההערכה הרווחת בניתוחים היא, שהחטיבה מילאה כהלכה את משימותיה, וכי לחמה היטב מול אויב עדיף. אף שהדברים מכוונים במידה רבה לרוםם את פועלה של החטיבה, מובלטות במיוחד אחדות ממעלותיה:

א. שליטתם הטובה של המפקדים ביחידותיהם, ויכולתם להניע את כוחותיהם במהירות. במיוחד מודגשת כניסתה המהירה של החטיבה לקרב בצמתים קבטיה ועֶרְבָה, לאחר מסעה הארוך, ונסיגתו המופתית של גדוד טנקים מס' 2 מצומת עֶרְבָה ועד דיר שרף.

ב. רמתם הטובה של צוותי הטנקים, כושר הקליעה שלהם והצלחתם לנצל את תנאי השטח — בעיקר בקרבות עמק דותן.

4. המטרה אינה לערוך הערכה אובייקטיבית של מהלכיה ולחימתה של חטיבה 40, אלא להציג כמה מסקנות ולקחים הנובעים, במפורש ובמשתמע, מהחומר שפורסם על-ידי הירדנים. להערכות נוספות מופנה הקורא למאמרו הנזכר לעיל של סא"ל ריינר.

על אף מגבלות אלה זכתה לחימתו של השריון הירדני בקרבות אלה לשבחים מפי הפיקוד הישראלי והירדני כאחד. על רקע שבחים אלה, ולנוכח הרגשת הירדנים כי שריונם לחם היטב אך הוכה למעשה על-ידי כוחות עליונים, תרתי-משמע, הפך הקרב בצפון השומרון — בצד קרבות ירושלים, קרב כראמה והדיפת הפלישה הסורית — לציון-דרך בולט במסורת הקרבית של הצבא הירדני.

החטיבה מיריחו חזרה לכיוון ג'נין, לאי-ידיעתו של מג"ד טנקים מס' 2 על מצב שאר יחידות החטיבה בעת נסיגתו, ולחוסר התיאום בנסיגת הכוחות על ציר קבטיה.

5. ראה, למשל, מאמריהם של אל"מ משה ואל"מ אורי, "מערכות שריון" מס' 18—19.